

סנדל מעור בהמה או חיה טמאה

סנדל החליצה צריך להיות עשוי מעור. דין זה נלמד בגמרא במסכתנו:

אמר רב יהודה אמר רב: סנדל התפור בפשתן - אין חולצין בו, שנאמר: 'ואנעלך תחש' (יחזקאל ט"ז).

ואימא: תחש אין, מידי אחרנא לא?

נעל, נעל - ריבה.

אי נעל נעל ריבה, אפי' כל מילי נמי?

אם כן, תחש מאי אהני ליה?!

(קב ע"ב)

וכפי שביאר רש"י:

אין חולצין בו - דבעינן כוליה דעור דכתיב 'ואנעלך תחש', אלמא לא קרי ליה נעל עד שיהא כולו של עור.

בהמשך הסוגייה מצוי דיון נרחב בדעות התנאים והאמוראים השונות בעניין זה, אך לצורך נידוננו די בקביעה כי דין זה מוסכם על כל הפוסקים¹ (אם כי נחלקו מהי רמת החיוב - דאורייתא או דרבנן; מהו אופיו של החיוב; האם הוא מעכב או לא) וכפי שניסח זאת הרמב"ם:

כיצד חולצין? מביאין לו מנעל של עור (הל' יבום וחליצה פ"ד ה"ו).

הנחת היסוד לדיוננו תהיה, אם כן, כי סנדל החליצה צריך להיות עשוי מעור.

סוג העור

אלא שכאן מצאנו מחלוקת ראשונים גדולה, בדבר סוג העור הנדרש לעשיית הסנדל. המקור הראשון לדיון זה, הנו בדברי התוספות בסוגייתנו:

ואנעלך תחש. מכאן אר"ת שצריך שיהיה מנעל מעור בהמה טהורה, דתחש כתיב. ואין

נראה, כי אין להקפיד אם חלץ במנעל בהמה טמאה (קב ע"ב).

במקור זה אנו נפגשים עם שיטת ר"ת,² המצריך עור מבהמה טהורה לסנדל. בלשונם

1 עיין אנציקלופדיה תלמודית, כרך ט"ו, ערך 'חליצה', פרק טו - הנעל, עמ' תשכ"ג ואילך.
2 דברי ר"ת הובאו גם ב'ספר הישר' חלק החידושים סי' י"ח (מהד' שלזינגר עמ' 54); ב'אור זרוע'

(ח"א, הל' חליצה סי' תרס"ד, ועיי"ש והשווה), ובחידושי הריטב"א כאן - בשמו של ר"ת; ובתוספות מהר"ם כאן, ובראבי"ה (ח"ד סי' תרצ"ד, עמ' לג במהד' המכון התלמודי) בסתם.

של התוספות חסר הקישור בין תחש לבהמה טהורה, וגם טעם דחייתו לא מבואר, אך במקורות מקבילים ניתן לראות הרחבה בנושא.

הרא"ש (בפסקיו ובתוספותיו כאן), משלים את דברי ר"ת:

דצריך שיהא מנעל מעור בהמה טהורה, דמתחש גמרינן, ואמרינן ביבמה מדליקין דתחש טהור היה (פסקי הרא"ש פי"ב סי' ו').

על פי דברי הרא"ש, ר"ת הבין שהלימוד מתחש הנו מוחלט, וכל המאפיינים של התחש צריכים להתקיים בכל סוג מנעל. ממילא, מאחר והתחש הוגדר על פי מסקנת הסוגייה במסכת שבת (כח ע"ב) כטהור, גם עור הסנדל צריך לבוא מבהמה טהורה. ובהתאם להבנה זו בדברי ר"ת, מקשה עליו הרא"ש בהמשך:

ונראה דאין להקפיד, דינעל נעלי ריבה, ולא ממעטינן מתחש אלא מה שאינו מעור, מדקאמר אפילו בפשתן נמי, אם כן תחש מאי אהני.

כלומר, הגמרא העלתה את האפשרות, שדווקא נעל עשויה עור תחש ולא בעלי חיים אחרים תהיה כשרה, ודחתה אותה על ידי הריבוי 'נעל נעל'. ולא רק זה, אלא אף העלתה אפשרות שנעל מפשתן תהיה כשרה, אפשרות זו נדחתה רק כדי שניתן יהיה להפעיל צמצום מסוים מן הפסוק 'ואנעלך תחש'. אם כן, עלינו לצמצם למינימום ההכרחי את ההגבלה, ורק דבר אחד נלמד מן התחש - הצורך בעור, ואין להרחיב עוד.

ראשונים רבים חלקו על ר"ת, כפי שסיכם הבית יוסף:

ומאיזה עור שיהיה הסנדל שפיר דמי ולא כדברי רבינו תם שכתב שצריך שיהיה עור בהמה טהורה דוקא [עכ"ל הטור, ומכאן לשון הב"י].
והרא"ש (סי' ו) ג"כ חלק על רבינו תם וכתב עליו ונראה דאין להקפיד דנעל נעל ריבה (שם קב:). וכן נראה שהוא דעת רבינו ירוחם ז"ל (נכ"ה ח"ב ריו:). גם סמ"ג (עשין נב קלו ע"ד) וספר התרומה (סי' קלג לו ע"ד) תמהו על רבינו תם. ומכל מקום כתב סמ"ג דרגילות הוא להחמיר כדבריו.

וספר התרומה כתב כיון דנפק מפומיה דרבינו תם יעשו לחומרא כדבריו. וסמ"ק (סי' קפה, בדברי הסמ"ק ובסידור חליצה לרבינו פרץ) והעיטור (אות ג גט חליצה ד סוע"ד) והכל בו (סי' עז מח:): בשם מהר"ף והגהות מרדכי (סי' קכ) בשם הגהת סמ"ק כתבו כדברי רבינו תם. וכיון דכל הני רבוותא חששו לדברי רבינו תם לא ידעתי למה דחה רבינו דבריו בשתי ידים והוה ליה לחוש להם לכתחלה מיהא.

וכך גם נפסק בשו"ע:

י"א שלכתחלה עושין אותו מעור בהמה טהורה, וכן נוהגין (אבה"ע סי' קסט סע' יז).

טעמו של ר"ת

נעיין בשיטת ר"ת, ונגסה להסביר אותה ואת טעמה.

בסוגייה במסכת שבת נאמר:

ואלא הא דתני רב יוסף: 'לא הוכשרו במלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד', למאי הלכתא? לתפילין. תפילין בהדיא כתיב בהו (שמות יג) - 'למען תהיה תורת ה' בפיך' - מן המותר בפיך? אלא לעורן. והאמר אב"י: 'שין של תפילין הלכה למשה מסיני?' אלא לכורכן בשערן ולתופרן בגידן. הא נמי הלכה למשה מסיני הוא, דתניא: 'תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני, נכרכות בשערן ונתפרות בגידן' - אלא לרצועות. והא אמר רבי יצחק: 'רצועות שחורות הלכה למשה מסיני?' נהי דגמירי שחורות, טהורות מי גמירי? ! (כח ע"ב).

ברקע דברים אלו קיים כלל הנאמר על ידי רב יוסף בעמוד הקודם (כח ע"א): "לא הוכשרו במלאכת שמיים אלא עור בהמה טהורה בלבד". הגמרא העלתה אפשרות שכלל זה מתייחס לבניין המשכן והמקדש, ודחתה אפשרות זו. אם כך על איזה דברים הוא כן יחול? הגמרא מעלה כמה אפשרויות (כולן מדיני תפילין) ומסקנתה היא שמכלל זה אנו למדים שרצועות התפילין צריכות להיות מעור בהמה טהורה.

תוספות במקום העירו:

למאי הלכתא. לא בעי למימר לאשמעינן דתחש טהור היה, דמשמע דאתא לאשמעינן שום צורך הוראה.

הקושי שעמד לפני בעלי התוספות כאן היא - מהי השאלה 'למאי הלכתא?', הרי כבר אמרנו שאפשר ללמוד מרבי יוסף שתחש טהור היה. והוא מתרץ - הברייתא לא באה לספק עובדות אלא הלכה.

לאור זאת עולה קושייה באחרונים³ על שיטת ר"ת בסוגייתנו, ונביאה בלשונו של 'הנודע ביהודה':⁴

מה שתמה על דברי רבינו תם ביכמות דף ק"ב ע"ב בד"ה 'ואנעלך', שפסק שמנעל של חליצה צריך שיהיה מעור טהורה, דומיא דתחש שהיה טהור, דמה יענה ר"ת על קושיית התוס' במס' שבת דף כ"ח ע"ב ד"ה למאי הלכתא וכו' דלר"ת הרי יש ג"מ למנעל של חליצה? ! (מהדורה תניא, אבה"ע סי' קנ"ב)

קושיית התוספות בשבת אינה מובנת לדברי ר"ת, שהרי לשיטתו ישנה נפקא מינה הלכתית לגבי סנדל, וממילא הייתה יכולה הגמרא להשיב שכללו של רב יוסף נאמר כדי

3 קושייה זו הועלתה באחרונים רבים, עיין 'כרתי ופלתי' סי' ע"ט סוס"ק א; 'ערוך לנר' כאן; 'נמוקי הגר"ב' כאן, ועוד.

4 עיי"ש בתשובתו הארוכה על אתר.

ללמדנו לגבי הסנדל!?

ברצוני להתמקד בתשובתו של ר' יוסף שאול נתנזון לקושייה:

נראה לתרץ, דמנעל של חליצה לא מקרי 'מלאכת שמים', דאינו בא למצווה חיובית רק להסיר שם יבמה מעליה, דבזה קונה את עצמה מהיות עוד יבמתו, והוא כדרך כל הקניינים, ואם כן לא שייך בזה 'מלאכת שמים' ('שואל ומשיב' תנינא ח"א סי' ע"ו).

תירוצו פשוט ביותר, הנחת היסוד של קושיית 'הנודע ביהודה' היא שפעולת החליצה היא בכלל 'מלאכת שמיים', אך, טוען ה'שואל ומשיב', דבר זה כלל אינו נכון, שכן פעולת החליצה היא פעולה קניינית גרידא!

חליצה - מצווה או פעולה קניינית?

אף הנחה זו של ה'שואל ומשיב' כלל וכלל איננה פשוטה, וחלק גדול מבין האחרונים חלק עליה מפורשות.

ההתמודדות בנושא זה נסובה סביב שאלה מעשית ומצוייה - מה דינם של יבם וזקוקתו שאינם מעוניינים לייבם או לחלוץ, והאישה אינה רוצה כלל להינשא, האם יש לכופם לבצע חליצה בכל זאת?

אחת התשובות מצוייה בספרו של רבי מרדכי בנעט (אב"ד ניקלשבורג) - 'פרשת מרדכי'. הוא נשאל:

על דבר היבם אחי המת ואשת המת דשניהם אין מקפידין אם לחלוץ או לא, כי האשה אינה עומדת לשום נישואין ואינה רוצה עוד להנשא לאיש.

וזו תשובתו:

הנה נראה לי דודאי מצוות ייבום היא מצווה לחלוטין ולא תליא בעיכוב ובהקפדת היבם והיבמה כלל.

וראייתו לכך:

דביבמות (ג ע"ב) מבואר דאי לאו דכתב עליה לאסור עריות במקום ייבום הוא אמינא דעשה רוחה לא תעשה, ואי אמרת דיש ביד היבם והיבמה למחול המצווה וליכא בהך עשה חיוב לחלוטין תו לא דחי הלא תעשה... אלא על כרחך דעשה דיבמה הוא חיוב לחלוטין... וכיון שהוא כן לגבי מצוה דייבום ממילא שמע מינה דגם בליכא ייבום רק חליצה גם כן חיובא היא ולא תליא ברצון החולץ והחולצת...

מסקנתו, בצירוף סיבות נוספות, היא:

על כן ראוי ונכון שיחלוץ את זקוקתו (אבה"ע סי' ס"ג).

נסכם: ר'מרדכי בנעט מבין כי מצוות החליצה הנה מצווה חיובית שיש לקיימה בין אם

החולץ וזקוקתו מעוניינים בכך, ובין אם לאו. ראיתו מתבססת בעיקר על יסוד דברי הגמרא המעלה אפשרות של דחיית איסור עריות לצורך קיום מצוות ייבום, ואם זוהי מצווה אפשרית בלבד, הכיצד היא דוחה איסורי עריות?

אלא, שקושי גדול קיים בראיה זו. שכן, ניתן לטעון שתי טענות שונות המעירערות עליה:

1. ייתכן, ודווקא במצב בו האישה מעוניינת להנשא (לאחי בעלה על ידי ייבום או לאיש אחר לאחר חליצה) קיים החיוב, ורק במקרה כזה הוא דוחה איסורי עריות, אך לא במקרה בו שניהם אינם מעוניינים להתיר את הזיקה ביניהם.

2. ייתכן, ודווקא ייבום הוא מצווה חיובית, אך במקרה בו אין מייבמים, לא קיים חיוב לבצע פעולה אלטרנטיבית לקיום המצווה. כלומר, כאשר מתבצע ייבום, קיום המצווה מפקיע את איסורי העריות, אך כאשר נמנעים מייבום, מסיבה כלשהי, פוקע החיוב לבצע חליצה, והחליצה הנה רק 'דרך מילוט' של הזקוקה מן היבום.

אך, ראיות נוספות מובאות באחרונים לכך שהחליצה נחשבת מצווה.

ר' יהושע אייזיק מסלונים (הידוע בכינויו ר' אייזיל חריף) מאריך להוכיח בתשובה ארוכה, הדנה בשאלת כוונת החליצה, כי החליצה היא מצווה:

וצריך אני לבאר, שיש מצוות חלוקות, כגון עירובין ושחיטה וגיטין, אף שהם מצוות אעפ"כ אינם נקראים בשם מצוות מפני שהרשות בידו לעשות ושלא לעשות... אבל חליצה היא עצמה מצווה, ואם הוא משהה הרי הוא עובר על שיהוי המצווה, כמו דאמרינן ביבמות (דף ל"ט ע"ב) דשיהוי מצווה לא משהינן ואפילו לענין חליצה נמי ע"ש (שו"ת 'עמק יהושע' סי' כ"ג).

נעייין בראיתו ממסכת יבמות. במשנה נאמר:

מצוה בגדול לייבם. לא רצה - מהלכין על כל האחין, לא רצו - חוזרין אצל גדול ואומרים לו: 'עליך מצוה, או חלוץ או ייבם' (פ"ד מ"ה).

ועל כך אומרת הגמרא:

ת"ש: תלה בגדול עד שיבא ממדינת הים - אין שומעין לו, כל שהווי מצוה לא משהינן (לט ע"ב).

יוצא מכאן, שפעולת החליצה מוגדרת כמצווה, שאין לדחותה ואין לעכבה.

הוא ממשיך בראיתו ואומר:

ונראה לענ"ד להביא ראיה דחליצה גופא מצווה מדאמרינן בפרק מצוות חליצה (דף קג ע"ב) "אמר רבא, הלכתא: אחד סנדל המוסגר, ואחד סנדל שמוחלט, ואחד סנדל של עבודת כוכבים - לא תחלוץ, ואם חלצה - חליצתה כשרה", ופירש"י: "ואי משום איסור הנאה חליצה לאו הנאה היא דמצות לאו ליהנות ניתנו" [=וכן כתב הר"ן ר"פ

לולב הגזולין. והשתא אי אמרינן דחליצה היא באה רק להתיר הזיקה שלא תהיה אגידא ביה ותנשא לשוק א"כ לא נקראת מצוה, ולא אמרינן בה מצוות לאו ליהנות ניתנו.⁵

בהמשך תשובתו מביא העמק יהושע ראיות נוספות, אך לא נאריך בהבאת כולן.

גם רבי חיים פלאגי (אב"ד איזמיר) בתשובה ארוכה,⁶ מאריך להוכיח כי החליצה הנה מצווה חיובית, מוכיח כך מתשובת רבינו ברוך, ומאריך בבירור שיטות הראשונים והאחרונים, עיי"ש.

נמצאנו למדים, כי סיעה גדולה בין רבותינו האחרונים סוברת כי פעולת החליצה איננה רק פעולה מדרכי הקניינים, כהבנת ה'שואל ומשיב' שהבאנו לעיל. ממילא, איננו יכולים לקבל את תירוצו של ה'שואל ומשיב', אלא עלינו לחפש דרך אחרת בהבנת יסוד הצורך - שסנדל החליצה יהיה עשוי מעור בהמה טהורה.

הגדרת 'מלאכת שמיים'

המושג מלאכת שמיים מוזכר בכמה הקשרים:

ענייני כתיבת סת"ם (עירובין יג ע"א, סוטה כ ע"א, רש"י שבת כח ע"ב).

בניין המקדש (תענית כג ע"א, פרדר"א מהד' היגר "חורב" פרק ל"ז).

לימוד תורה (תענית יא ע"ב ורש"י שם, ר"ן בנדרים דף כ ע"א).⁷

קיום מצוות באופן כללי:

את מוצא ג' דברים ברא הקב"ה ברשותו של אדם ושלשה אינן ברשותו, הללו שהן ברשותו הידים והפה והרגלים, כיצד הידים רצה לעסוק בהם מלאכת שמים סוכה לולב שופר וציצית לכתוב תפילין ומזוזות עושה.
(מדרש תנחומא פר' תולדות סי' יב).

הר"ן בדיונו לגבי כשרות שופר מבהמה טמאה אומר:⁸

מיהו אף על גב דמסקינן חוץ משל פרה אפשר דדוקא בטמאים אבל בטמאים לא. דהא אמרינן בפרק במה מדליקין (שבת כח ע"ב): 'לא הוכשרו למלאכת שמים אלא

5 עיין בהמשך הסבר הראיה. וראה שם בהגה"ה, שבה הגביל את תקפות הראיה לשיטת רש"י והר"ן הנ"ל, אך הסכים כי בגמרא עצמה ניתן לפרש גם בדרך אחרת, אם כי דחוקה.

6 שר'ת 'לב חיים', אבה"ע סי' ל"ה.

7 וראה עוד לשון ה'כלבו' סי' ל"א: "וכתב הר"ם שמותר לכתוב דבר הלכה שאדם כותב לעצמו לאחר חצי היום לפי שהיא מלאכת שמיים".

8 האמת היא שכבר הרמב"ן בדרשה לר"ה (פ"ז בסופו, מהד' רייכמן) הסתפק בעניין זה, אך בפוסקים ובאחרונים הדיון נסוב סביב שיטת הר"ן, ודבריו אף ברורים יותר, ולכן בחרנו להביאם.

של בהמה טהורה בלבד, ושופר מלאכת שמים הוא, דאמרינן לעיל (ר"ה כו ע"א):
'כיון דלזכרון קא אתי כלפנים דמי'. ומיהו לאו ראייה גמורה היא, דהתם בפרק במה
מדליקין משמע - דמשכן גופיה לא גמרינן מההיא דלא הוכשרו למלאכת שמים, דהא
אמרינן בההיא שמעתא: מאי הוי עלה דתחש? וכדאיאת התם, ולפיכך הדבר צ"ע
(ר"ה ו ע"א מדפי הרי"ף).

אמנם נכון, שהר"ן נזקק לכך שהשופר 'כלפנים דמי', ורק על ידי כך ניתן להגדירו
כמלאכת שמיים (בדומה למלאכת המקדש, כדלעיל). אך האריכו כבר האחרונים⁹ שניתן
להרחיב זאת גם על דברים שאינם חלק ממעשה המקדש.

כמדומני שהראיה הטובה ביותר להרחבת השימוש בכלל זה גם לתחומים אחרים,
הנה בסוגיית פטור העוסק במצווה מקריאת שמע. הגמרא בסוכה אומרת:

אמר רבי חנינא בן עקיבא: כותבי ספרים תפילין, ומזוזות הן ותגריהן וכל העוסקין
במלאכת שמים - לאתויי מוכרי תכלת - פטורים מק"ש, ומן התפילה, ומן התפילין
ומכל מצות האמורות בתורה, לקיים דברי רבי יוסי הגלילי שהיה אומר - 'כל העוסק
במצוה פטור מן המצוה' (כו ע"א).

נשים לב, רבי חנינא בן עקיבא כולל גם את הסוחרים (לא רק במצוות התפילין אלא גם
במצוות הציצית) בכלל העוסקין במלאכת שמיים, למרות שהם אינם מקיימים מצווה
בעצמן, ועיקר עיסוקם הוא מסחר למטרות רווח. והרי זו הסיבה שהגדיר ה'שואל ומשיב'
את החליצה שלא כמלאכת שמיים - שהיא 'מדרכי הקניינים', ואילו כאן העוסקים בדרכי
הקניינים כן נחשבים כעוסקים במלאכת שמיים! ויתירה מזו, לכשנעיין באופן שיטתי
בקריטריונים השונים שהוזכרו באחרונים לגבי אילו מצוות או חלקי מצוות אנו אומרים -
'לא הוכשרו במלאכת שמיים אלא עור בהמה טהורה בלבד', נמצא שלפי רובם 'סנדל
חליצה' אכן יכלל בהם:¹⁰

- רק במצוות הקשורות בעור אנו מפעילים כלל זה (ש"ת 'תורת חסד'
[לובלין] סי' ס) - כאן מדובר בדבר הבא מעור.
- "דדבר דבעינן דווקא ממין בע"ח צריך שיהיה זה המין בע"ח מן המותר
בפיך [=כנדרש מכל 'מלאכת שמיים'], משום דאל"ה מגונה הדבר, ולכן
תפילין ושופר דבעינן ממין בע"ח. צריך שיהיה זה המין מין טהור,
משא"כ דפנות סוכה שכשורות גם מדומם וצומח אז גם אם עושין אותן
ממין בע"ח לא איכפת לן אם זה המין מין טמא, משום דע"כ לא גרע
מדומם וצומח" (תורה תמימה שמות כ"ה ס"ק ד') - גם לפי קנה מידה
זה כאן בעינן טהור.

9 עיין במיוחד ב'ברכי יוסף' א"ח סי' תקפ"ו ס"ק ה'.

10 ועיין עוד ב'שדי חמד' כרך ט', מערכת חנוכה עמ' 206 ואילך, הדין באריכות בנושא זה.

- אומרים כלל זה דווקא בדברים המעכבים את המצווה (תשובה מאהבה' ח"ב סי' רי"ד) - סנדל עור הוא לעיכובא (לפחות לשיטת ר"ת ורוב הפוסקים).

מכל האמור, יוצא, שדווקא מדין מלאכת שמיים יש חיזוק לשיטת ר"ת. שכן ניתן לטעון שזהו הטעם לדרישת ר"ת לעור בהמה טהורה - משום אותו הכלל של רב יוסף - "לא הוכשרו במלאכת שמיים אלא עור בהמה טהורה בלבד". וכבר חידש כן 'ערוך השולחן':

ונ"ל דטעמא רבה איכא במילתא, וזהו סברת ר"ת ז"ל דוודאי אם נאמר דמן המותר בפ"ך לא בעינן רק בס"ת תפילין ומזוזות, משום דדברי קודש כתובין עליהם (כפי שהציע הרש"ש), וודאי דלא בעינן מעור בהמה טהורה; אבל אם נאמר דשופר של בהמה טמאה פסול כמ"ש הר"ן, הרי דבשאר מצוות בעינן ג"כ מן המותר בפ"ך, וודאי דגם בחליצה בעינן כן... [=וכאן הוא מציג את העקרון שהוזכר בדברי בנו (התורה תמימה) לעיל, ומסיים:] ובזה מתורץ מכל מה שהקשו על ר"ת ז"ל (אבה"ע סי' קס"ט סע' ל"ג).

מעתה, אם נהלך בעקבות הסיעה הרואה בפעולת הייבוש קיום מצווה, שכן היבס מצווה לחלוץ, ממילא ניתן להגדיר פעולה זו כמצווה שניתן להחיל עליה שם 'מלאכת שמיים'. אם כן, בכך ניתן לראות את המקור לשיטת ר"ת - הצורך בעור בהמה טהורה נובע מן הכלל "לא הוכשרו במלאכת שמיים אלא עור בהמה טהורה בלבד", ור"ת הבין שחליצה הנה מלאכת שמיים, משום שהיא מצווה.

לגבי קושיית 'הנודע ביהודה' נאמר, כי אין להקשות מכך שהגמרא לא העלתה מיד את האפשרות ליישם את הכלל של רב יוסף דווקא על 'סנדל חליצה', שכן וודאי לכולי עלמא ישנן דוגמאות נוספות לדברים שעליהם חל הכלל הזה (ציצית, שופר, ועוד), ובכל זאת איננו מקשים מדוע נקטה הגמרא דווקא בדוגמאות מתחום מצוות תפילין. מפני שזו דרכה של הגמרא, להעלות קושייה, ולחפש תשובה, והתשובה הראשונה שנמצאת טובה, מספקת אותה, ואין אנו נדרשים להוסיף ולחפור אחר כל התשובות האפשריות.¹¹ לכן גם כאן לא העלתה הגמרא את כל האפשרויות אלא הסתפקה בראשונה - רצועות התפילין.